

Savaş ve Terörizm: Psikotraumatojik Temelli Teorik Bir Yaklaşım

Makalenin

Geliş Tarihi / Received: 05.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 28.05.2020

Görkem DERİN*
Erdinç ÖZTÜRK**

Öz

Uzun süreli savaşlar ve küreselleşmenin etkisiyle birlikte uluslararası konuma erişen terörizm sonucunda oluşan toplumsal travmalar, grup dinamiklerinin oluşumunu ve bireylerin psikolojilerini önemli ölçüde etkilemektedir. Kitlesele travmalar, toplumun kültürel, politik, sosyal ve psikolojik yapısında önemli patolojik dönüşümlere neden olarak bireylerin ruhsal ve toplumsal entegrasyonlarında negatif doğal bilinç kesintilerine yol açmaktadır. Negatif doğal bilinç kesintilerine yol açan toplumsal şiddet, dijital ağ platformlarında “siber terörizm” kavramı altında hem bireylerin hem de toplumların travmatize edilerek kontrol altında tutulmasına ve idare edilmesine sebep olmaktadır. Siber terörizm psikolojisi, sanal uzamda aktif olarak gerçekleştirilen kitlesele şiddet olaylarının hem birey hem de toplum üzerindeki travmatize edici etkilerini bilimsel araştırmalarla ortaya koyarak yeni bir tür toplumsal travma olarak siber terörizmin dinamiklerini aydınlatmayı hedeflemektedir. Siber terörizm ve savaşlar gibi toplumsal şiddet olaylarının bireyden topluma olan uzamdaki etkileri, kişilerin aktüel yaşamındaki olağan sorunları ile başa çıkmak için gerekli olan becerilerini ve psikolojik kaynaklarını olumsuz etkileyerek onların toplumsal uyumunu bozmaktadır. Gündelik hayattaki işlevselliği bozulan ve bağ kurma kapasitesi zayıflayan ya da

---

* *Uzm. Psk. Görkem DERİN, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, gorkem.derin@gmail.com*
Orcid: 0000-0002-9527-3110

** *Prof. Dr. Erdinç ÖZTÜRK, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, erdincerdinc@hotmail.com*
Orcid: 0000-0003-1553-2619
Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1002

bu kapasitesi uyumsuz yöne doğru evrilen birey, bu psikopatojen süreçte maruz kaldığı terör olaylarını dissosiyeye ederek yaşamını sürdürmeye devam edecektir. Terör olaylarından sonra bireylerde küçümsenemeyecek oranlarda dissosiyatif bozukluklar, travma sonrası stres bozukluğu, madde kullanım bozuklukları ve majör depresyon görülebilmektedir. Bireylerin savaş ve terör gibi şiddetli düzeydeki travmatik olaylarla başa çıkabilmeleri ve bu sürece uyum sağlamaya yönelimli olarak başlayan ve sonrasında bir psikiyatrik hastalığa dönüşen bu psikopatolojilerin bir halk sağlığı sorunu olarak mümkün olabilen en kısa sürede travma temelli bir yaklaşımla tedavi edilmeleri profesyonel bir gerekliliktir. Sonuç olarak savaş ve terörizmin hem bireysel hem de toplumsal boyutlardaki travmatize edici etkilerini konu alan psikotraumatojik ekseninde yürütülecek kısa ve uzun dönemli bilimsel çalışmaların, kitlesel şiddet olaylarını önlemeye yönelik uygulanabilir stratejilerin geliştirilmesinde önemli destek sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Psikotraumatojik; Travma; Savaş; Terörizm*

War and Terrorism: A Psychotraumatological Based Theoretical Approach

Görkem DERİN*
Erdinç ÖZTÜRK**

Abstract

Social trauma caused by terrorism, which has reached an international position with the impact of globalization and long-term wars, significantly affect the formation of group dynamics and the psychology of individuals. Mass trauma lead to negative natural consciousness splits in the mental and social integration of individuals, causing significant pathological transformations in the cultural, political, social and psychological structure of the society. Social violence, leading to negative natural disruptions, causes both individuals and communities to be kept under control and managed under the concept of “cyber terrorism” in digital network platforms. Cyber terrorism psychology aims to enlighten the dynamics of cyber terrorism as a new type of social trauma by revealing the traumatizing effects of mass violence events actively carried out in cyber space on both the individual and the society. The effects of social violence events such as cyber terrorism and wars in the space from the individual to the society negatively affect the skills and psychological resources necessary to deal with the ordinary problems in the actual life of the people and disrupt their social adaptation. The individual whose functionality in daily life is impaired and his capacity for bonding has weakened or that this capacity has evolved in an incompatible way, will continue his life by dissociating the terrorist incidents he has been exposed to in this psychopathogenic process. Dissociative disorders, post-traumatic stress disorder, substance

---

* Uzm. Psk. Görkem DERİN, Istanbul University-Cerrahpasa, Institute of Forensic Sciences and Legal Medicine, Department of Social Sciences, gorkem.derin@gmail.com
Orcid: 0000-0002-9527-3110

** Prof. Dr. Erdinç ÖZTÜRK, Istanbul University-Cerrahpasa, Institute of Forensic Sciences and Legal Medicine, Department of Social Sciences, erdincerdinc@hotmail.com
Orcid: 0000-0003-1553-2619
Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i1002

use disorders and major depression can be observed in individuals at rates not to be underestimated after terrorist events. It is a professional requirement for individuals to deal with severe traumatic events such as war and terrorism and to treat these psychopathologies that begin with a tendency to adapt to this process and then turn into a psychiatric disease with a trauma-based approach as soon as possible. As a result, it is thought that short and long term scientific studies, which will be carried out in the axis of psychotraumatology, which deals with the traumatizing effects of war and terrorism on both individual and social dimensions, will provide significant support in developing applicable strategies to prevent mass violence.

Keywords: *Psychotraumatology; Trauma; War; Terrorism*

Giriş

Savaş ve Terörizmin Psikolojik Dinamikleri

Psikolojik travma çalışmaları olarak tanımlanan “psikotravmatoloji” disiplini araştırmalarında özellikle; travmatik durum ve / veya olaylarla ilişkili insanların tepkilerine, travmaların tedavilerine ve önleme politikalarına odaklanmaktadır. Psikotravmatoloji, akut ve kronik travmatik yaşantıların insan psikolojisine etkilerini ve ciddi boyuttaki yaşam boyu süregelen psikopatolojilere dönüşümünü değerlendirerek, tedavisini sağlayan, depresyon, yangın ve sel gibi doğal afetler ile cinsel, duygusal ve fiziksel anlamda kötüye kullanılma, göç, sığınmacılık, savaş, terör ve bölgesel çatışmalar gibi insan kaynaklı felaketler sonucu ortaya çıkan travmatik stres ve travmatik dissosiyasyon konularında çalışmalar yapan bilim dalıdır (Everly, 1993; Öztürk, 2018a, 2020). Günümüzde psikotravmatoloji, çalışmalarını klinik psikoloji ve psikotarih alanlarıyla en yakın ilişkili halinde sürdürmekte ve psikiyatri biliminden de yararlanmaktadır.

Çocukluk çağı travmaları kadar kitlesel şiddeti, savaş, terörizmi, ulaşım kazalarını ve doğal afetleri de kapsayan çok geniş bir tanım spektrumu olan travmatik yaşantılar, bireylerin ve toplumların ruh sağlığı üzerinde son derece olumsuz psikolojik etkilere neden olmaktadır. Savaş ve terör gibi çok sayıda insanın mağdur olduğu travmatik yaşantılar, kitlesel ya da toplumsal travmaları oluşturmada, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde güvenlik algısını zedelemekte ve kesintiye uğratmaktadır. Bireysel travmalar kadar toplumsal travmaları da proses etme ve yönetme aşamasında “dissosiyasyon” bir yok farz etme aracı olarak fonksiyon görmekte ve en temel savunma sistemi olarak devreye girmektedir. Tahmin edilemeyen bir ihtimal olarak devreye giren ve yaşamı kesintiye uğratan travmatik yaşantının bireysel ve toplumsal sonuçları aslında bir halk sağlığı sorunu olarak pek çok bilimi ilgilendiren bir olgu niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle savaş ve terörizm yönelimli bilimsel çalışmalar, multidisipliner bir perspektifte yapılandırılmalı ve psikotravmatolojik bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Klinik psikoloji, psikiyatri ve psikotarih disiplinleri, psikotravmatoloji alanına önemli veriler sağlamakta olup “travma”, “travma sonrası stres bozukluğu” ve “dissosiyasyon” yönelimli bilimsel araştırmalar psikotravmatolojinin temel konularını oluşturmaktadır (Derin & Öztürk, 2019a; Öztürk, 2020).

Travmaların, savaşların ve dissosiyasyonun hem bir anamnezi hem de çocukluğun trajik öyküsü olan psikotarih, psikoloji ve tarih disiplinlerinin bileşimiyle ortaya çıkan psikotravmatoloji temelli bir psikoloji bilimidir (DeMause, 1979; Öztürk, 2020). Psikotarih, psikotravmatolojik yönelimiyle erken dönemdeki çocukluk çağı travmaları kadar yanlış çocuk yetiştirme stillerinin de bireylerin ve toplumların yaşam boyu süren şiddet odaklı psikopatolojilerinin kuşaklararası geçişi ve yansımalarında oldukça etkili olduğunu vurgulamaktadır. Yanlış çocuk yetiştirme stilleri ile erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarına maruz kalarak merhametsizce büyütülen bir nesil hem bireysel hem de toplumsal şiddet olaylarının taşıyıcı ve aracı bir unsuru olmaktadır. Bu nesiller, şiddetin taşıyıcı ve aracı öğelerini dissosiyojen bir doğada kuşaktan kuşağa bir geçişle aktarmaktadırlar. Öztürk'e göre bireyden topluma uzanarak genişleyen kuşaklararası şiddet döngüsü sadece bireysel ve toplumsal dissosiyasyonla açıklanabilmektedir (Öztürk, 2018a, 2020; Türel, Öztürk & Çalıcı, 2018). Bireysel ve toplumsal dissosiyasyonun oluşumunda bilinç kesintileri önemli bir rol oynamaktadır. Bilinç kesintileri, büyük ölçüde travmatik yaşantılara identik psikopatolojik etkilere sebep olan yanlış çocuk yetiştirme stillerinin etkisiyle psikopatojen bir gelişim gösteren hem bireysel hem de toplumsal gerçekliğin entegre bir şekilde algılanmasını yani bireysel ve toplumsal bir bilincin komplike doğal özerkliğini vurarak daha regresif ve ortaklaşılın şiddet doğal bir sisteme dönüştürmekte ve gerçekliğe saldırı şeklinde fonksiyon göstererek mutlak gerçekliğin dissosiyasyonla edilmesine yol açmaktadır. Dissosiyasyon edilen mutlak gerçeklik, bireysel ve toplumsal açıdan şiddet döngülerinin sahnelenmesinde kolaylaştırıcı bir unsura dönüşmektedir (Öztürk, 2020).

Bireysel ve toplumsal şiddet döngülerinin kuşaklararası bir geçiş göstererek sürdürülmesinde yanlış çocuk yetiştirme stillerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. İstismarcı, ihmalkâr ve kaotik bir ailede yanlış çocuk yetiştirme stilleri ile yetişen çocuklar kendilerini bir tür çifte açmaz (double bind) içerisinde bulmaktadır. Travmatize edilen bu çocuklar birbirine zıt iki durumdan sağ çıkmak zorundadır. Bu durumdan ilki kendisine bakım sağlayanlara karşı güvenli bağlanma geliştirmek, ikincisi ise bağlandığı kişilere karşı kendisini duygusal, fiziksel ve hatta fiziksel olarak korumaktır (Ross & Halpern, 2009). Kronik travmatizasyonların hâkim olduğu bu ortamda çoğu zaman sağlıklı bağlanma gerçekleştirilemez ve bakım verenlerle bağ kurma süreci güvensiz bağlanmaya dönüşür. Yanlış çocuk

yetiştirme stillerini uygulayan aileyle kurulan ve güvensiz bağlanmanın en uç formu kapsamında değerlendirilen “istismarcıya bağlanma”, aslında çocukluk çağı travmalarını kontrol etme çabası altında gerçekleştirilen uyum odaklı dissosiyatif bir tepkidir. Erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarına maruz kalan çocuklar, bu travmatik yaşantıları dissosiyeye ederek hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Negatif doğallı ve empati kesintili çocuk yetiştirme stillerini çocukluk çağı travmaları kapsamında değerlendiren psikotarih disiplini, ebeveynleri tarafından şiddet odaklı çocuk yetiştirme stilleri ile uzun dönemli olarak istismar edilen yetişkinlerin, kendileri gibi “travmatik geçmişe sahip” dominant liderler tarafından baskıcı sistemlerle yönetilmeye istekli olduklarını belirtmektedir. İstismarcıya bağlanma dinamiklerinin net bir şekilde görülebildiği bu istek, kadınları kontrol etmeye çalışan primitif doğallı bazı erkek grupları kadar şiddet eksenli çocuk yetiştirme stillerini savunup benimseyen bazı kadınlar için de geçerlidir. Yanlış çocuk yetiştirme stillerini benimseyen bireyler hem kadınların hem çocukların hem de toplumun gelişimlerine majör bir ket vuran savaşların ve terörizmin ortaya çıkmasına direkt ya da indirekt olarak katkılar sağlayabilmektedir (DeMause, 1984; Öztürk, 2020; Ross & Halpern, 2009).

Çok Eksenli Boyutlarıyla Disiplinlerarası Bir Araştırma Alanı: Savaş ve Terörizm

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte kitle iletişim araçlarının ve dijital teknoloji ağlarının yaygınlaşması sonrasında savaş ve terörizmin etki alanı önceki dönemlere oranla oldukça genişlemiştir. Ülkelerin iç dinamiklerinde gerçekleşen bölgesel çatışmalar, siber uzamda uluslararası bir problem haline gelerek savaşların ortaya çıkabilmesine ve bazı terör organizasyonlarının bu sorunlardan istifade ederek faaliyetlerini gerçekleştirmelerine zemin hazırlayabilmektedir. Savaş ve terörizm gibi oldukça hassas dinamiklere sahip bir konunun, ülkeler arasında gerçekleştirilecek iş birliği çerçevesinde yürütülmesi, ülkelerarası toplumsal şiddet olaylarının önlenabilir ve sürdürülebilir bir şekilde mücadele edilebilir konuma ulaşmasına önemli katkı sağlayacaktır (Hudson, 2018; Derin & Öztürk, 2019b). Terörizmle ilgili önlenabilir ve sürdürülebilir mücadele gerçekleştirebilmenin öncelikli koşullarından birisi olan ortak dil ögesi, terörizmin tanımlanması hususunda ortaya çıkmaktadır. Alan yazında terörizmin tanımları oldukça fazla sayıda yapılmasına rağmen, birçok tanımın tek başına terörizmi açıklayabilecek nitelikte olmadığı ve bu

birçok tanımın kendi başına terörü açıklayabilmek için optimal yeterliliğe sahip olmadığına yönelik bir konsensüs önemle vurgulanmaktadır. Yine de bu kavramla ilgili literatürdeki birçok önemli yayın tarafından referans edilen tanımlamalar, terörizmin dinamiklerini daha iyi kavrayabilmek için bilim insanlarına yol bir gösterici nitelik taşımaktadır. Bu bilgiler ışığında temel terörizm tanımlamalarına baktığımızda Gurr, terörizmi; *“siyasi ya da sosyal peşinde insanları yıldırımak ya da zorlamak için beklenmedik şiddetin kullanılması”*, şeklinde açıklarken Gibbs ise, terörizmi; *“insan ya da insan dışında nesnelere karşı yasadışı şiddet ya da ciddi bir şiddet tehdidi”* olarak tanımlanmaktadır (Crayton; 1983; Gibbs, 1989; Gurr, 1989; Martin, 2017).

Terör ile ilgili çeşitli ülkelerin resmi tanımlara bakıldığında İngiltere terörü, *“bir siyasi, dini veya ideolojik temeli ya da nedeni genişletme hedefiyle, herhangi bir insana veya mülke karşı, önemli boyutta şiddet içeren eylemde veya eylemi gerçekleştirme tehdidinde bulunmak”* olarak açıklarken, Almanya ise *“elde edilmesi amaçlanan siyasal için, başkalarının hayat ve mülkleri üzerine, özellikle şiddet ekseninde ilerleyen saldırılarda bulunarak devam ettirilen mücadele”* şeklinde tanımlamıştır. Whittaker, ilgili alan yazında yer alan terör ile ilişkili tanımları incelediğinde çoğu tanımlamada ortak olarak kullanılan altı temel unsurun olduğunu fark etmiştir. Bu unsurlar; ‘yasadışı kuvvet kullanımı’, ‘siyasal gerekçe’, ‘ulus-altı aktörler’, ‘zayıf, sivil ve pasif askeri hedeflere yönelik saldırılar’, ‘beklenmedik stratejiler’ ve ‘hedef kitleleri kasıtlı olarak etkilemeyi amaçlayan düzenlemeler’dir. Ortak unsurlar ekseninde yapılandırılan bu tanımların, terör organizasyonlarından ziyade terör faillerine odaklandığı dikkat çekmektedir ki bu durum da terör faillerinin, terörizm yapılanmalarına oranla daha fazla dikkat edilmesi gereken bir husus olduğuna dair bir işaret olarak okunmaktadır. Ancak terörizmi fail yönelimli bir eksenle ele alarak bu bireylerin iradelerine ve kararlarına indirgemek, birçok risk faktörünü içerisinde barındıran terörizmi hem bilimsel perspektifte hem de optimal bir düzeyde kavrayabilmek için yeterli değildir (Whittaker, 2012).

Terörizmin tanımlanmasına yönelik var olan sorun dışında “savaş” kavramının da operasyonel tanımlanmasında zorluklar yaşanmaktadır. Örneğin Britannica Ansiklopedisi’nde, savaş: *“yaygın kullanımı itibariyle politik gruplar arasında belirli bir sürede ve yoğunlukta devam eden çatışma”* olarak tanımlanmasına rağmen bir çatışmanın tek başına savaş

olarak kabul edilebilmesinin mümkün olmadığı ve tanımında belirtilen “çatışma” kavramına ek olarak bazı ilave hususların var olması gerektiği de alan yazında belirtilmiştir. Yaşadıkları dönem ve bakış açısı itibariyle birçok düşünürün savaşa ilişkin muhtelif tanımlamaları bulunmaktadır. Örneğin, en mükemmel zaferin muharebe etmeden savaşı kazanmak olduğu tespitini yapan Sun Tzu (M.Ö. 400- 320) *Savaş Sanatı* adlı eserinde, savaşı: “*Savaş devlet için hayati öneme haizdir. Yaşam ya da ölümle son bulan bir sahadır ve hayatta kalmaya veya mahvolmaya giden bir yoldur*” şeklinde tanımlamıştır (Varlık, 2012). Carl von Clausevitz’e göre ise savaş; politik ilişkilerin bir devamı ve başka araçlarla gerçekleştirilmesidir (Cantekin, 2012). Savaş teriminin farklı şekillerde tanımlanması, kavramın oluşumundan, kavrama ilişkin bilginin kaynağından, kapsamından, epistemolojisinden ve bu kapsamdaki tanımlamalarda farklı inceleme düzey ve birimlerinin kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Öztürk, savaş ve terörizm kavramlarının psikotravmatoloji yönelimli psikotarih çerçevesinde konumlandırılarak daha fonksiyonel önleme politikalarının geliştirilmesi gerektiğini net bir şekilde vurgulamaktadır (Öztürk, 2017; 2018a; 2020).

Savaş, Terörizm ve Psikopatoloji

Toplumsal travmalar temel olarak, yoğunluğu yüksek olan uzun ya da kısa süreli savaşlar, terörizm ve silahlı çatışmalar gibi kitlesel şiddet olayları sebebiyle oluşmaktadır. Kitlesel şiddet olaylarının etkisiyle yaşantılanan travmalar, toplumun kültürel, politik ve sosyal yapısında önemli psikopatolojilere neden olmaktadır. Bu travmatik yaşantılar sonucunda ortaya çıkan kaos ve anomi ise bireylerin ruhsal entegrasyonlarını ve uyum yeteneklerini olumsuz yönde etkilemektedir. Toplumsal travmalardan olumsuz etkilenenler sadece bu olaylara ve eylemlere maruz kalan ya da tanıklık eden bireylerden oluşmamaktadır. “Olay anında acı çeken insanların açık bir şekilde gösterilmesi” ve “toplumun ve bireyin çaresiz hallerinin dramatik bir şekilde lanse edilmesi” gibi toplumun ruh sağlığını olumsuz etkileyecek nitelikteki medyada yer alan paylaşımlar da insanların kitlesel travmaları dolaylı olarak deneyimlemesine sebep olmaktadır (Pfefferbaum, 2003). Örneğin bir terör olayına doğrudan tanıklık etmeyen insanların medya aracılığı ile bu kitlesel şiddet olaylarını yaşantılamaları sonucunda terör eylemine direkt olarak maruz kalan insanlar kadar yoğun, şiddetli ve negatif doğal psikolojik tepkiler verebildikleri bilinmekte ve bu süreç “travmatik yaşantıların domino etkisi” olarak fonksiyon göstermektedir

(Derin & Öztürk, 2019a; 2019b; Öztürk, 2020). Savaş ve terörizm, bireylerin psikolojik sağlamlığını ve ruhsal entegrasyonlarını önemli ölçüde sekteye uğrattığı için, gündelik hayatın sorunları da birey tarafından yönetilemez hale gelebilmektedir. Gündelik hayatın işlevselliğinin bozulmasına karşı bir tampon görevi gören dissosiyatif savunmalarla bireyler, bu ruhsal sıkıntıya katlanabilmek adına toplumsal şiddet olaylarını hiç olmamış gibi unutabilmekte ya da yok sayabilmektedir.

Travmatik olaya ilişkin verilecek tepkilerin ortaya çıkmasında; geçmiş travmatik yaşantılar, kişilik karakteristikleri ve psikolojik sağlamlık gibi birçok önemli unsur rol oynamaktadır. Kitlesel şiddet eylemleri gibi yüksek etki düzeyine sahip travmatik yaşantılar karşısında insanlar bazen aşırı, bazen oldukça az bazense hiç tepki veremezken insanların diğer bir kısmı ise bu yaşantılara patolojik düzeyde dissosiyatif ve stres içerikli tepkiler verebilmektedir. Waugh, terörizm ve savaşların travmatik bir olay kapsamında değerlendirilmesinde bazı kilit noktalar olduğunu ifade etmektedir (Waugh, 2001). Bunlar;

- a) Sıra dışı ya da tehdit edici şiddet kullanılması,
- b) Hedef odaklı ve zarar verme niyeti taşıyan davranışlarda bulunulması,
- c) Sadece olaya maruz kalan kurbanların değil saldırının gerçekleştiği tüm toplumun korkutulması ve bireylerin bağ kurma kapasitelerinin zayıflatılması,
- d) Sembolik değerleri olan kurbanların seçilmesidir.

Kitlesel şiddet olayları, bireysel travmatik yaşantılarla farklılaşan psikopatolojiler kadar ortaklaşan psikopatolojileri de beraberinde getirmektedir. Çok çeşitli dinamikleri içerisinde barındıran kitlesel şiddet olayları sonucunda mağdurlar bu travmatik yaşantıları anlamlandırabilmekte ve baş etmekte oldukça önemli sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu bağlamda savaş ve terör olayları ile ilişkili olarak birçok farklı psikopatoloji bireylerde gelişebilmektedir. Travma sonrası stres bozukluğu, dissosiyatif bozukluklar, duygudurum bozuklukları, madde kullanım bozuklukları ve majör depresyon bozukluğu, savaş ve terörizm mağdurlarında ortaya çıkan başlıca psikopatolojilerdir. Bu vakalar, komorbid olarak birden fazla psikiyatrik tanı alabileceği gibi sadece bir tanı da alabilirler. Ancak erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmaları gibi uzun süreli savaş

ve terörizm olayları da bireylerde daha çok eş tanıli psikiyatrik tabloları oluşturmaktadır (Öztürk, 2020; Sprang, 2003). Özellikle savaştan kaçmaya çalışırken yardım edecek kimsenin olmadığı durumlarda travmaya karşı “savaşma” ve “kaçma” dışındaki verilebilecek tek reaksiyon olan “donakalma” tepkisini gösteren terör mağdurlarının travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluk geliştirme ihtimalinin fazla olduğu, aynı zamanda bu travmatik olaylara ilişkin “koku”, “ses” ve “görüntü” gibi birden fazla duyuşsal uyarana maruz kalan veya sevdiği kimselerin ölümüne ya da yaralanmasına tanıklık eden kişilerde de psikopatoloji gelişme olasılığının yüksek olduğu ifade edilmektedir (van der Kolk, 2002). Toplumsal şiddet olaylarına maruz kalan bireylerin, travmalarını proses edememeleri nedeniyle terör olayları sonrasında ortaya çıkan travmalarının kuşaklararası geçiş yapabildiklerine dair görüşler bulunmaktadır. En az bir ebeveyni terör olayına maruz kalan İsraili askerler ile yapılan bir araştırma, bu askerlerin yüksek oranda travma sonrası stres bozukluğu belirtilerine sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır (Solomon, 1990). Terör olayları ile ilişkili oluşan travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluklara sahip vakaların algılarında ve özellikle parça-bütün ilişkilerini kurmakta zorlandıkları görülmektedir. Terör olaylarına maruz kalan bireylerde en çok görülen psikolojik belirtiler arasında; dissosiyatif flaşbekler, panik ataklar, irritabilite ve “kendi kendini tedavi etme ve travmatik etkilerin azaltılması amaçlı mağdurların madde kullanımı” yer almaktadır (Ciottono, 2016). Bireylerde bu psikolojik belirtilerin ortaya çıkmasında rol oynayan birçok risk faktörü bulunmaktadır. Tablo 1’de toplumsal şiddet olayları sonrasında ortaya çıkan psikopatolojiye ilişkin risk faktörleri yer almaktadır: (Sprang, 2003).

Tablo 1. *Toplumsal şiddet olayları sonrası psikopatoloji gelişimindeki risk faktörleri*

Risk Faktörü Çeşitleri	Değişkenler
Demografik faktörler	Cinsiyet Düşük eğitim seviyesi Düşük aylık gelir seviyesi Etnik azınlık mensubu olma

Bilişsel özellikler	Düşük zekâ seviyesi Gelişimsel ve nörolojik bozukluklara sahip olma Hafıza sorunları
Biyolojik etmenler	Hızlı kalp atış ritmi Terör eylemi esnasında yükselen norepinefrin Düşük kortizol düzeyi
Ailesel ya da Genetik Faktörler	Kuşaklararası travma geçişi Disfonksiyonel aile yapısı Madde kullanımı, anksiyete ya da negatif duygudurum geçmişi Genetik yatkınlık
Psikiyatrik tanı öyküsü ve kişilik özellikleri	Psikiyatrik tanıya sahip olma Travma esnasındaki dissosiyasyon (peritratmatik dissosiyasyon) Kaçınan, antisosyal ve nörotik kişilik örgütlenmesi
Çevresel etmenler	Geçmiş travmatik yaşantılar Sosyal destek eksikliği

Terör ve uzun süreli savaşlar sonucunda ortaya çıkan dissosiyatif savunma mekanizmaları, bireylerin ve toplumların assosiyasyon süreçlerinde kesintiler yaratarak bir “inkâr” odaklı bir bölünme sürecinin deneyimlenmesine neden olmaktadır. Araştırmalar toplumsal travmaların öngörülemez doğasından ötürü, bu travmatik yaşantıların psikolojik etkilerinin bir olay sürecinden bağımsız olarak oldukça uzun sürebildiğini belirtmektedir. Başlangıçta adaptif bir savunma olarak devreye giren dissosiyasyon, bir yandan bireyin travmayı metabolize etmesini engelleyerek travmanın bireyin iç dünyasında uzun süre yaşantılanmasına diğer yandan ise dışarıdan gelecek olası travmalara karşı daha açık ya da savunmasız hale gelmesini sağlayarak bir reviktimizasyon döngüsüne neden olmaktadır (Ciottone, 2016; Öztürk, 2020). 11 Eylül Saldırılarına tanıklık eden Rusbridger, travma ve dissosiyasyon ekseninde terör olaylarına dair görülebilecek en net örneklerden birisini şöyle ifade etmektedir: “Aniden yaşam fazlasıyla kırılğan hale büründü. Saat 8.48’den

önce her şey oldukça net ve öngörülebilirdi. Fakat bu dakikadan sonra ise hiçbir şey tahmin edilemez ve bilinemezdi.” Bu ifade, şiddetli bir travma sonucu ortaya çıkan dissosiyatif reaksiyonun tipik bir örneği olup bireyin ruhsal entegrasyonunun önemli ölçüde zarar gördüğünün göstergesidir (Sprang, 2003). Şiddetli ve acı verici nitelikteki travmalara birey dissosiyatif savunma mekanizmalarıyla katlanabilmektedir. Bu nedenle terör ile ilişkili yaşantılardan sonra ortaya çıkan psikopatolojilerde travma sonrası stres bozukluğunun yanı sıra mutlaka dissosiyatif belirtilere önem verilmeli ve gerçekleştirilecek psikoterapilerde “dissosiyasyon ve travma” temel çalışma alanlarını oluşturmaktadır (Öztürk, 2017; 2018a; 2020).

Psikotravmatolojik Açıdan Terör Failleri ve Karakteristikleri

Terör failleri tarafından paylaşılan nitelikleri veya özellikleri izole etmek ve sınıflandırmak oldukça güç bir iştir. Çünkü terör failleri arasındaki benzerliklerden ziyade farklılıklar niceliksel olarak daha fazla olabilmekte ve bu durum profillemeyi oldukça güç hale getirmektedir. Terör faili olan insanlar; çok çeşitli kültürlerden, milletlerden, ideolojilerden, çeşitli mesleklerden ve toplumun tüm katmanlarından gelmekte olup bu insanların bireysel karakteristikleri, genel popülasyon kadar çeşitlilik göstermektedir. Her biri geniş çapta ve birbirinden ayrılan sosyo-kültürel geçmişe, bağlamlara ve hedeflere sahip olan terör faillerinin çeşitliliği ile terör gruplarının genel bir profilini geliştirmeye yönelik çalışmalarındaki olası riskler arasında pozitif yönlü ilişkiler bulunmaktadır (Hudson, 2018). Terör failleri ilgili olarak Cooper gerçek terör faillerinin, gerçekleştirdiği eylemlerin yıkıcı doğasının karşısında kendi psikolojik sağlamlığını ve iradesini güçlü tutabilen failer olduğunu ifade etmektedir (Cooper, 1993). Terör failleri çoğunlukla toplumların stabil devam eden yapılarının düzenini bozmayı amaçlamakta, bu gayelerini gerçekleştirmek için de şiddeti ve zamanı tahmin edilemeyen ölçüde eylemler gerçekleştirerek toplumda “korku” kültürünün eşlik ettiği geniş zamanlı bir kaos ortamı yaratmayı hedeflemektedir (Derin & Öztürk, 2019a; Hudson, 2018; Knutson, 1981).

Toplumda korku ve anomiye sebep olmayı hedefleyen terör organizasyonlarının ve terör faillerinin psikolojik karakteristiklerini belirlemek oldukça güçtür. Çünkü kontrol edilmesi gereken birden fazla faktörün varlığı terör faillerinin psikolojik profillemesini riskli hale getirirse de bu profillemeye çalışmaları faillerin; psikolojik özellikleri, travmatik öyküleri ve dissosiyatif yaşantılarının olup olmadığı hususlarında bilgi

verici niteliktedir (Derin & Öztürk, 2019a). Terör faillerini dissosiyojen bir doğada değerlendiren Ross, politik istismar kapsamındaki eylemlerde kullanılmak üzere bireylerde tek görevlik alter kişiliklerin yapılandırılıp kullanıldığını ifade etmiştir. Bu tek görevlik alter kişilikler ilgili eylem ya da görev tamamlandıktan sonra birey tarafından dissosiyeye edilerek aktüel hayatlarına devam etmeleri üzerine oluşturulmuştur (Ross, 2000) Psikotravmatolojik bağlamda terör failleri üzerine çalışan klinik psikoloji, psikotarih ve psikiyatri disiplinleri genellikle bireylerin psikopatolojilerine odaklanmayı tercih etmiştir. Terör failleri ile akıl hastalıkları arasındaki çalışmalar; bir organizasyona bağlı olmayan ve tek başına saldırı düzenleyen terör faillerinde akıl hastalığının kısmi etkilerinin olabileceğini iddia ederken, daha “geleneksel” yani belirli bir terör organizasyonu içerisindeki terör faillerinin ise net bir akıl hastalığına sahip olabileceklerine dair somut bulgulara sahip olunmadığını belirtmektedir (Corner & Gill, 2015; Gruenewald, Chermak, & Freilich, 2013; Ferracuti & Bruno, 1981). Terör faillerine ilişkin daha çok yazılı materyaller üzerinde yapılan ikinci kaynaklı araştırmalar; *patolojik narsisizm*, *psikopati*, *narsisizm* ve *paranoya* gibi psikopatolojik özelliklerin terör faillerinde görülebileceğini iddia etmektedir (Tablo 2). Patolojik narsisizm, travmatik geçmişe sahip olan bireylerde travma sonrası stres bozukluğu ve dissosiyatif bozukluklar kadar oldukça sık yaşanan psikiyatrik bir süreçtir. Bu alanda yapılan çalışmalar, “benzersizlik”, “kötü ün”, “sosyal kabul görme”, “ideolojik inanç”, “duygusal açlık”, “güçlü grup ilişkisi” ve “sosyal izolasyon” gibi çeşitli motivasyonların travmatik özgeçmişli olan bazı terör faillerinin ortak motivasyonları olabileceğini ortaya çıkarmıştır (Derin & Öztürk, 2019a; Öztürk; 2020; Stern, 2003).

Tablo 2. *Psikopatolojik* özellikler ile terör faili olma arasındaki ilişki

Psikopatoloji	Eşleşme Düzeyi
Patolojik Narsisizm	En yüksek eşleşme
Psikopati	Yüksek eşleşme
Narsisizm	Orta düzeyde eşleşme
Paranoya	Düşük düzeyde eşleşme

Stern, terör faillerinin ve liderlerin psikolojik motivasyonları arasında olası hangi farkların görülebileceğine dair yaptığı çalışmada faillerin liderlere

kıyasla; örgüte daha kolay katılım sağladıkları (grandiyöz, duygusal), daha fazla agresyon / hayal kırıklığı motivasyonlu oldukları, kendisine ve ailesine yabancılaşmalarının daha fazla olduğu, tekrarlı suç işlemiş oldukları ve şehitlik arzuları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı çalışmada liderlerin ise faillere göre psikolojik motivasyon kriteri açısından; örgüte daha zor katılım sağladıkları (inatçı, daha az grandiyöz), daha fazla güç / iktidar motivasyonlu oldukları, daha iyi eğitilmiş ve sosyal oldukları, kendi toplumuyla güçlü sosyal ilişkiler kurduğu ve şehitlik arzuları bulunmadığı öne sürülmektedir. Tablo 3’de terör failleri ile liderlerin psikolojik motivasyonları arasındaki farklar gösterilmektedir (Stern, 2003; Derin & Öztürk, 2019b):

Tablo 3. *Terör failleri ile liderler arasındaki psikolojik motivasyon farklılıkları*

Terör failleri	Liderler/Yöneticiler
Örgüte katılım daha kolay (grandiyöz ve duygusallık ön planda)	Örgüte katılım daha zor (inatçı, daha az grandiyöz)
Hayal kırıklığı / agresyon motivasyonlu	Güç motivasyonlu
Güçlü ideolojik inanç	Pratik yönelimli ve sonuç alma inancı hâkim
Tekrarlayıcı suç öyküsü (ağırlıklı olarak düşük nitelikte suçlar)	Daha iyi eğitilmiş ve sosyal olma (suç öyküsü oldukça az)
Kendisine ve ailesine yabancılaşma	Ailesi ve çevresi ile güçlü sosyal ilişki
Bilinme arzusu (kötü ün)	Daha fazla kötü ün elde etme arzusu
Yöresel hedef (yaşadığı toplum)	Evrensel hedef (tüm dünya)
Şehit olma arzusu (özel olma arzusu)	Şehit olma arzusu yok
Kısa süreli terör grubu içerisinde bulunma	Uzun süreli terör grubu içerisinde bulunma

Savaş ve terörizme ilişkin psikolojik bağlamda üretilen temel teorik açıklamalarda, terör faillerinin motivasyonlarından ziyade genel olarak faillerin psikolojik karakteristiklerine odaklanıldığı alan yazında yer almaktadır. Bulunduğu toplumsal koşulların iyileşmesini isteme, iktidara tepki gösterme ve rahatsız olduğu mevcut durumdan intikam alma motivasyonları terör faillerin temel motivasyonları arasında yer almaktayken; adaletsizlik sonucu ortaya çıkan siyasal şiddet ve din de terörün önemli motivasyonları arasında yer almaktadır (Derin & Öztürk, 2019b; Martin, 2017). Terör faillerini psikotravmatolojik ekseninde değerlendirmeyi amaçlayan çalışmalardan birisi 250 Batı Alman terör faili ile gerçekleştirilmiş olup bu çalışmada terör faillerindeki sosyo-psikolojik ortak özellikleri; “yüksek oranda bölünmüş aileler”, “ebeveynlerle şiddetli çatışma”, “çocuk suçluluğu” ve “hem eğitim hem de mesleki hayatta başarısızlık” olarak belirlenmiştir (Post, 1990). Öztürk, disfonksiyonel aile dinamikleri ekseninde ebeveynleri tarafından istismar ve ihmal edilen bireylerin suç ve psikopatoloji arasındaki ilişki dinamiklerinde yanlış çocuk yetiştirme stillerinin çocukluk çağı travmalarına neden olduğunu oldukça açık bir şekilde vurgulamakta ve kronik olarak travmatize edilen bireylerin hem suçun mağduru hem de suçun faili olabileceğini ifade etmektedir. Ancak suç ve psikopatoloji arasındaki ilişki görüldüğü kadar net ve kolaylıkla ispatlanabilir değildir. Hatta günümüz adli psikoloji ve kriminoloji çalışmalarında travmatize olmayan ve psikiyatrik bir tanısı bulunmayan kişilerin de diğer fail profilleri kadar suç işleyebildikleri belirtilmektedir. Öztürk, psikiyatrik bir tanı alan hastalardan ziyade görünürde normal insanların daha büyük oranda suça karışabileceğini ileri sürmektedir. Kaotik, mobil ve hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı postmodern toplumların bireyleri için hem gerçek hem de siber yaşamlarda suçun bir unsuru olmak küçümsenemeyecek bir ihtimal halini almıştır ki bu yönelimde suçlu profili odaklı çalışmalar da önemini giderek yitirmeye başlamıştır (Öztürk, 2017, 2020; Öztürk & Şar, 2006; Vaisman-Tzachor, 2007).

Terörizm, Beyin Yıkama ve Dissosiyatif Reaksiyonlar

Terör faillerinin yeni bir kimlikle yapılandırılarak belirli zaman aralıklarında ve belirli görevlerde kullanılması için beyin yıkama teknikleri kullanılmaktadır. Bu nedenle terörizm ve beyin yıkama süreçleri alan yazındaki çoğu makalede birlikte yer almaktadır. “Canlı bomba” veya “intihar bombacısı” olarak terör eylemlerini gerçekleştiren bireylerde beyin

yıkama teknikleri kullanıldığı sıklıkla vurgulanmaktadır. Zihin kontrolü, beyin yıkama ya da zihinsel köleliğin en belirgin patolojik sonuçlarından birisi bu beyin yıkama esnasında veya sonrasında yaşanan dissosiyatif reaksiyonlardır. Beyin yıkama gibi şiddetli ve yoğun bir sistematik stratejileri içeren teknikler ile bireylerin kimliğinin bir bölümü üzerinde hâkimiyet kurulabilmekte ve bireylerin kimliğinin yerine farklı amaçlara göre yapılandırılmış yeni “hedef odaklı” kimlikler inşa edilebilmektedir. Beyin yıkamanın, kronik ve zorlayıcı kontrol deneyimlerin ve şiddetli psikolojik manipülasyonların travmatik doğasından dolayı dissosiyatif tepkilerle oldukça yakın bir ilişkisi bulunmaktadır (Aguado, 2015). “Beyin yıkama”, aslında normal insanların neden kimi zaman Nazizm ve komünizm gibi totaliter ideolojilere; kimi zaman ise, tuhaf ritüelleri ve pratikleri olan tarikatlara yakınlaştığını açıklamak için Soğuk Savaş dönemi esnasında gazeteci Edward Hunter tarafından geliştirilen bir kavramdır (Richardson, 2014). Literatürde beyin yıkama yerine “zihin kontrolü” ve “zihinsel kölelik” kavramları da sıklıkla kullanılmaktadır. Zihinsel kölelik kavramı, eski çağlardaki kölelerin bağlanmış oldukları zincirleri yerine aslında onların zihinsel bir köle olarak görünmeyen zihinsel zincirlere bağlı olduklarına dair bir metafora dayanmaktadır (Introvigne ve ark., 2018; Öztürk, 2020).

“Tutum, inanç ve duygularda köklü değişimler meydana getirmek amacı güdülerek gerçekleştirilen yoğun ve zorlamalı uygulamalar” olarak temel bir tanımı yapılabilen beyin yıkama sürecine maruz kalan bireyler, bu şiddetli ve bireyin ruhsal bütünlüğünü vuran travmatik uygulamalara dissosiyatif reaksiyonlar göstererek katlanmaya çalışmaktadır. Beyin yıkama sürecinde hem uyaran yoksunluğu hem de aşırı uyaran kullanımı değişken oranlarda uygulanmaktadır. Genel olarak iki evreden oluşan beyin yıkamanın ilk evresinde; uyku, beslenme ve boşaltım gibi temel bedensel ihtiyaçları hedef alan uyaranların değişken oranlarda kullanımı ile itaatkâr bir tablo yaratılmaya çalışılmaktadır. Beyin yıkamanın ikinci evresinde ise; tek yönlü bir düşünce sisteminin inşa edilmesi amacıyla dar ve rijit bir bilgi setini içeren yoğun bir uyaran bombardımanı başlatılarak bireyin çok odaklı düşünmesi engellenmeye çalışılmaktadır (Öztürk, 2020; Şar & Öztürk, 2013; VandenBos, 2013).

Terörizmden politik odaklı eylemlere kadar uzanan her türlü beyin yıkama faaliyetlerinin istenilen amaç odaklı farklı dinamikleri ve işleyiş biçimleri

bulunmaktadır. Bu beyin yıkama teknikleri belirli oranlarda manipülasyon ve gaslighting süreçlerinde de kullanılmaktadır (Aguado, 2015; Öztürk, 2020). Beyin yıkama alanında çalışan ve önemli teorik önermelerde bulunan klinik psikolog Margaret Thaler Singer, oldukça tartışılan teorisinde beyin yıkama sürecinin altı temel koşulunu şöyle belirtmektedir (Singer & Janja, 1995):

1. Kişiyi kontrol etmek veya kişinin düşünce sistemini değiştirmenin bir gündem ya da aksiyon olduğunu ona hiçbir koşulda fark ettirmemek,
2. Kişinin tüm zamanını ve fiziksel ortamını temas halinde olduğu kişiler, ulaşabileceği tüm bilgi ve paylaşımlar da dahil kontrol altında tutmak,
3. Kişide güçsüzlük, korku, bağımlılık duygusu ve ihtiyacı yaratmak,
4. Kişinin eski davranış ve tutumlarını bastırmak ya da ortadan kaldırmak,
5. Kişiye yeni davranış ve tutumları aşılacak,
6. Kişiyi yeni idealara kapalı ve esnek olmayan bir düşünce sistemi içerisinde tutmak.

Margaret Thaler Singer tarafından oluşturulan beyin yıkama teorisine katılan psikolog Kathleen Taylor, zihin kontrolü altındaki kişilerin daha katı nörolojik ağlara sahip olduklarını ve bu sebeple olayları muhakeme etme yetenekleri ile olayları yeniden düşünme ve değerlendirme becerilerinin zayıf olduğunu ileri sürmektedir. Taylor ayrıca, “duygusal bagaj” olarak adlandırdığı metaforik bir yaklaşımla; çocukluktan başlayarak geçmişin tüm hayal kırıklıklarını, yanlışlarını ve travmalarını ağır bir şekilde taşıyor olmanın yani erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarına sahip olmanın zihin kontrolünde ayırt edici bir etkisi olduğunu düşünmektedir. Erken yaşta başlayan kronik çocukluk çağı travmalarına sahip olan bireyler, deneyimledikleri sonsuz sayıdaki travmatik yaşantılar sebebiyle itaat ettirilme odaklı zihin kontrolü tekniklerine daha az direnç göstermekte ve bir süre sonra boyun eğbilmektedir (Taylor, 2006). Bu eksende özellikle terör organizasyonları tarafından da kullanılabilen zihin kontrolü, bireylerde dissosiyatif semptomların oluşmasına sebep olmakta ve kronik bir uygulama haline geldiğinde ise bu zorlayıcı uygulamalar bireyi tamamıyla dissosiyate edebilmektedir. Beyin yıkama kapsamında yer alan; ağır baskı, telkin altında bırakılma, uzun süreli tutukluluk ve işkencenin insanın hem kendisini hem de yaşamını kronik olarak

sorgulamasına, kimlik konfüzyonuna ve kimlik değişimlerine neden olabileceğine yönelik birçok bilimsel çalışma bulunmaktadır (Öztürk, 2020; Spiegel, 1988, Ross, 2000; Ross & Norton, 1989). Uluslararası bazı oluşumların, ruh sağlığı normal olan bireylerde beyin yıkama tekniklerini kullanarak tek görevli alter kişilikler oluşturduğu ve bu alter kişiliklerin önceden belirlenen bir eylemi yapmak üzere görevlendirildikleri ifade edilmektedir. Yeniden vurgulanmak istendiği üzere tek görevli alter kişiliği olan bireyler görevlerini tamamladıktan sonra, gerçekleştirdikleri eyleme yönelik dissosiyatif amnezi geliştirerek güncel yaşamlarına devam edebilmektedir (Öztürk, 2020; Ross, 2000; Ross & Norton, 1989).

Travma Kökenli Dissosiyojen Bir Ajan Olarak Siber Terörizm Psikolojisi

İnsanlık tarihinden günümüze kadar olan uzamda savaş ve terör eksenli eylemlerin gerekçesi ne olursa olsun beraberinde bireysel ve toplumsal açıdan şiddetli bir yıkım getirmektedir. Hayatın bütün önemli unsurlarını tehdit eden ya da yok eden savaş ve terör olayları gibi kitlesel şiddet olayları toplumsal dissosiyasyona sebep olmakta ve insanları farklı odaklar halinde kutuplaştırmaktadır. Dijital iletişim platformları üzerinden hem bireyler hem de toplumlar Öztürk tarafından tanımlanan “siber terörizm” ile travmatize edilerek kontrol altında tutulmaya ve yönetilmeye çalışılmaktadır (Öztürk, 2020). Yüzyıllar boyunca devam eden toplumlar arası çatışmalar ve savaşlarla yakında ilişki gösteren terörizm faaliyetleri, özellikle 20.yüzyılın sonlarıyla birlikte ortaya çıkan teknolojik gelişmeler, akademik bir bilgi devrimi yaşanmasıyla kritik bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Son çeyrek yüzyıldır bireylerin ve toplumların ayrılmaz bir parçası olan internet ve siber uzamdaki etkileşimler, dijital bir örgütlenme imkânı olan akışkan, mobil ve kaotik sanal toplumları ortaya çıkarmıştır. Siber uzamın mekân ve zamandan bağımsız olarak örgütlenebilmeyi sağladığını fark eden terör organizasyonları; teknolojiyi aktif bir şekilde kullanarak medya araçları ile propaganda yapabilmekte, diğer terör organizasyonları ile bağ kurabilmekte, ideolojilerini hem rasyonalize hem de normalize ederek siber uzamı kullanan insanları manipüle etmekte ve kendi oluşumlarına aktivist katılımcılar sağlayabilmektedir (Öztürk, 2020; Öztürk & Çalıcı, 2018; Rogers, 2003; Weimann, 2008).

Günümüzün postmodern ve dijital ağ temelli iletişim dünyasında bireyler hem iş hem de aktüel hayatlarında kontrol edilmelerine yönelik

baskı süreçlerinde ortaya çıkan “travmatizasyon” ve “reviktimizasyon” sonrasında kişilerde gelişen güvensizlik, yalnızlık ve itaat etme eğilimlerinin etkisiyle hem kendilerine hem topluma hem de bir parçası oldukları sisteme yabancılaşmaya başlamışlardır. Öztürk (2020)’e göre yabancılaşan insanların yerini konformist yönelimli dissosiyatif modaliteler, objeler ve kopyalar almıştır. Dijital ağ platformlarında her şey artık kopyanın kopyasına dönüşerek insanların travmatik komponentlere direnebilme doğalarını kıran ve baskı karşısında boyun eğdirici bir dissosiyojen ajan olarak işlev görmektedir (Öztürk, 2009; 2018b; 2020). Bu dissosiyatif ajan, çevrimiçi bireylerde gerçeklik algısının bozulmasına yol açan dijital ağ platformları aracılığıyla sürekli ilgili ya da ilgisiz bilgi akışına maruz kalması ve katı ideolojik fikirler şeklinde gözlenen uyaran yoksunluğunun tek yönlü bir düşünce biçimini mümkün kılması olmak üzere yoğun uyarılma ve uyaran yoksunluğu aracılığıyla fonksiyon görmektedir. Terör organizasyonları bu tür teknikleri kullanarak kendi eylemlerini legalize etmeye çalışmakta ve kendi ideolojik düşünce sistemlerini gerçek olandan farklı bir şekilde yansıtarak sahte gerçeklikler inşa etmektedirler.

Travma kökenli dissosiyojen bir ajan olarak siber terörizm; “bilgisayar ve / veya ağ tabanlı internet teknolojisini kullanarak politik ya da sosyal kontrol etme, zarar verme ve belirli bir grup ya da idealler üzerinde hâkim olma amaçlı faaliyetler yürütme” olarak tanımlanmaktadır (Rogers, 2003). Siber terörizm; teknoloji, medya, iletişim, sosyoloji, psikoloji ve siyaset gibi birçok disiplini ve çalışma alanını ilgilendirdiği için bu alanda yapılacak disiplinlerarası araştırmalar siber terörizmin sanal ortamdaki unsurlarının aydınlatılması için oldukça önem kazanmaktadır (Weimann, 2008). Siber terörizm psikolojisi psikoloji ve adli bilimler için oldukça yeni bir alan olup, henüz operasyonel ve geçerli bir tanımı yapılamamıştır. Öztürk (2020) siber terörizmi psikolojisini “siber terörizmin travmatik ve dissosiyojen bir ajan olarak bireylerin, insan gruplarının ve toplumların ruh sağlığını nasıl ve ne şekilde etkilediği üzerinde araştırmalar yapan ve siber terörizmi önleme stratejileri geliştiren bir psikoloji dalı” şeklinde tanımlamaktadır (s.396). Siber terörizm psikolojisi çalışmalarını çoğunlukla “siber psikoloji”, “kitle iletişim psikolojisi” ve “terörizm psikolojisi” ekseninde yürütmektedir. Öztürk’e göre siber terörizm psikolojisi altında yürütülecek çalışmalar sayesinde siber terörizmin psikolojik unsurları bilimsel olarak aydınlatılabilecektir. Öztürk ayrıca siber terörizm psikolojisinin hem birey hem de toplum üzerindeki travmatize edici

etkilerinin bilimsel araştırmalarla ortaya konulmasının, siber terörizmin önlenmesine yönelik uygulanabilir strateji ve politikaların geliştirilmesine önemli katkılar sağlayabileceğini ifade etmektedir (Öztürk, 2020).

Savaş ve Terörizm: Psikotravmatoloji Temelli Önleme ve Müdahale Stratejileri

Savaş ve terör olayları gibi toplumda kaos ortamının oluşmasına sebep olan olaylardan sonra ruh sağlığı çalışanlarına bireysel ve toplumsal stabiliteyi sağlamak açısından önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Özellikle toplum destek merkezi uzmanları ve bireysel çalışan ruh sağlığı profesyonelleri ortak kararlar vererek krize müdahale ekseninde eş zamanlı planlamalar yapmalıdır. Toplumun minimum olumsuz sonuç ile bu tarz toplumsal şiddet olaylarını yönetebilmeleri için bu eylemlere direkt olarak maruz kalanların yanı sıra dolaylı olarak etkilenen kesimi de hedefleyerek bireylerin “mağduriyeti” ve “psikolojik sorunları” ekseninde krize müdahale ve sürdürülebilir psikoterapi hizmetleri gerçekleştirilmelidir (Sprang, 2003). Bu ekseninde hazırlanan kamu destek hizmetleri, toplumdaki güvenlik sorunları ve stereotipik medya tasvirleri aracılığıyla yayılan zayıflık ve çaresizliklerine odaklanarak bireyin gündelik hayatındaki ritüellerini optimal seviyede yapmalarını hedeflemektedir. Gündelik hayattaki ritüellerin ve işleyişin tekrar kazandırılmasındaki amaç ise bireyin kendi kararları ve iradesini kontrol edebilmesini sağlayarak onların ruhsal reentegrasyonlarını gerçekleştirmektir. Terör olayları gibi geniş bir kitleyi hedefleyen şiddeti büyük saldırılardan sonra toplum destek merkezlerindeki ruh sağlığı profesyonelleri sadece bireylerin psikopatolojilerine odaklanmaz, tedavi sürecinde hem travmaların proses edilmesine hem de travma sonrası büyümenin gerçekleşmesine destek olunmalıdır (Sprang, 2003; Waugh, 2001).

Psikotravmatologlar tüm travmatik yaşantılar kadar terör eylemlerinden sonra da travma odaklı hem tedavi hem de önleme politikaları geliştirebilme konularında fonksiyon gösteren klinik psikolog ve psikiyatlardır. Travmatik yaşantılar karşısında, esnasında ya da sonrasında neden bazı bireylerin boyun eğen depresif bir yaşamı benimserken neden bazı bireylerin ise yeniden inşa ettiği yaşantısına daha pozitif anlam ve değerler atfettiği konusuna odaklanan klinik çalışmalara olan akademik ilgi ve merak her geçen gün artmaktadır. Travmatik yaşantıların, bireyin ruh sağlığı üzerindeki dezentegre edici doğadaki kısa ve uzun dönemli olumsuz

psikolojik etkilerine rağmen bazı araştırmalar, travma sonrası büyüme ve gelişim olarak adlandırılan pozitif ruhsal değişikliklerin de travmatik yaşantılardan belirli bir zaman dilimi uzamında ortaya çıkabileceğini göstermekte ve genel olarak travma sonrası büyüme, travmatik olaylardan sonra ortaya çıkan olumlu ruhsal değişimler olarak tanımlanmaktadır (Calhoun & Tedeschi, 2006; Öztürk, 2004, 2020; Tedeschi, Park & Calhoun, 1998).

Modern dünyanın küreselleşmesiyle birlikte bireyler, risk toplumlarını ve suç korkusunu net bir şekilde algılamaya başlamış olup aktüel yaşamda bu algılama onların “güven” hislerini belirli ölçülerde sarsmaya devam etmektedir. Güven konusunu psikolojik açıdan değerlendirmek terör eylemlerini ve bu saldırıların sonuçlarını iyi analiz edebilmek için önemli bir gerekliliktir. Bu ekseninde terör saldırılarından sonra bireysel ve toplumsal açıdan “güveni” yeniden tesis edebilmek, korku kültürünün ve kaotik ortamın kısa sürede ortadan kalkmasına katkı sağlamaktadır (Seidler, 2013). Savaş ve terörün; iç içe geçmiş olan sosyal, psikolojik, ideolojik, dinsel ve politik bir dizi güdü ve davranış olgularını temsil ettiği unutulmayarak bu alanda “psikotravmatoloji” ekseninde yapılacak disiplinler arası çalışmalar sonucunda ortaya çıkabilecek olası teoriler ve çözüm önerileri ile terörle mücadelede etkili, uygulanabilir politika ve önleme programları geliştirmeye yönelik bilimsel zemin oluşturulabilecektir (Derin & Öztürk, 2019b; Öztürk, 2020; Vaisman-Tzachor, 2007).

Kaynakça

- Aguado, J. F. (2015). Psychological Manipulation, Hypnosis, and Suggestion. *International Journal of Cultic Studies*, 6.
- Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (2006). *Handbook of posttraumatic growth: Research and practice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Cantekin, A. (2012). Savaş Üzerine: Carl von Clausewitz, A.B. Varlık (ed.), *Strateji, Savaş ve Askerî Harekât Üzerine Dünya Klasikleri Öz İnceleme Dizini* içinde (227- 300). Ankara: KHO Basımevi.
- Ciottone, G. R. (2016). Introduction to disaster medicine. In *Ciottone's Disaster Medicine* (1st ed.) (2-5). Amsterdam: Elsevier.
- Cooper, A. M. (1993). Paranoia: A part of most analyses. *Journal of the American Psychoanalytic Association*; 41(2): 423-442.

- Corner, E., & Gill, P. (2015). A false dichotomy? Mental illness and lone-actor terrorism. *Law and Human Behavior*, 39(1), 23.
- Crayton, J. W. (1983). Terrorism and the Psychology of the Self. *Perspectives on Terrorism. Wilmington, Delaware: Scholarly Resources*, 33-41.
- DeMause, L. (1979). Historical group-fantasies. *The Journal of psychohistory*, 7(1), 1-70.
- DeMause, L. (1984). The making of a fearful leader:” Where’s the rest of me?” *The Journal of psychohistory*, 12(1), 5.
- DeMause, L. (1988). On Writing Childhood History. *The Journal of Psychohistory*, 16(2):135-171.
- Derin, G., & Öztürk, E. (2019a). Adli Bilimler Açısından Uluslararası Güvenlik ve Terör: Psikotraumatolojik Bir Yaklaşım. *II. Türk Adli Bilimler Kongresi ve X. Adli Tıp Çalıştayı Kongre Bildiri Kitabı* içinde (130-148). Antalya.
- Derin, G., & Öztürk, E. (2019b). Terör ve Terörün Psikolojik Dinamikleri ve Radikalleşme. *V. Turckess International Education and Social Sciences Congress* içinde (1125-1232). İstanbul.
- Everly, G. S. (1993). Psychotraumatology: A two-factor formulation of posttraumatic stress. *Integrative Physiological and Behavioral Science*, 28(3), 270-278.
- Ferracuti, F., & Bruno, F. (1981). Psychiatric Aspects of Terrorism. I. G. (Ed.), *The Mad, The Bad and The* ent (1st ed.) (199-213). Lexington Mass: Lexington Books.
- Gibbs, J. P. (1989). Conceptualization of terrorism. *American Sociological Review*, 54(3), 329–340.
- Gruenewald, J., Chermak, S., & Freilich, J. D. (2013). Distinguishing “loner” attacks from other domestic extremist violence. *Criminology & Public Policy*, 12(1), 65-91.
- Gurr, T. R. (1989). Political terrorism: Historical antecedents and contemporary trends. *Violence in America*, 2, 201-30.
- Hudson, R. A. (2018). *Who Becomes a Terrorist and Why?: The Psychology and Sociology of Terrorism* (1.st ed.). Simon and Schuster. Washington D.C: Federal Research Division of the Library of Congress.

Introvigne, M., Folk, H., Frisk, L., Palmer, S., & Richardson, J. T. (2018). Does “Mental Slavery” Exist? An Expert Opinion. *The Journal of CESNUR*. 2/6, 74-97.

Knutson, J. N. (1981). Social and psychodynamic pressures toward a negative identity: The case of an American revolutionary terrorist. *Behavioral and quantitative perspectives on terrorism*, 105-150.

Martin, G. (2017). *Terörizm Kavramlar ve Kuramlar*. (İ. Çapçioğlu, B. Metin, Çev.). Ankara: Adres Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2003.)

Öztürk E. (2004). *Psikoterapide Travmatik Kendilik ve Kendileşme*. Panel. VIII. Bahar Sempozyumu Özet Kitabı, s. 55-57, 14-18 Nisan, Antalya.

Öztürk E. (2009). Dövüş Kulübü: Çifte Kendilikler, Çifte Yaşamlar. *PsikeDergi*, 2, 75-83.

Öztürk, E. (2017). *Travma ve Dissosiyasyon: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi ve Aile Dinamikleri* (1. Baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Öztürk, E. (2018a). Psikotarih Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon, O. Celbiş, (Ed.). *Turaz Akademi 2018 içinde* (1.Baskı) (92-106). Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Öztürk, E. (2018b). «Dijital İletişim, Siber Kimlik, Siber Alter ve Siber Dissosiyasyon», II. Türk Adli Bilimler Kongresi ve X. Adli Tıp Çalıştayı Kongre Bildiri Kitabı içinde (9-17). Antalya.

Öztürk, E. (2020). *Travma ve Dissosiyasyon: Psikotravmatoloji Temel Kitabı* (2. Baskı). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Öztürk, E., & Çalıcı, C. (2018). Modern Toplumda Kimlik, “Siber Dissosiyasyon” ve “Siber Alter”: Teorik ve Klinik Bir Yaklaşım. E. Öztürk, (Ed.), *Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon* içinde (39-47). Ankara: Türkiye Klinikleri.

Öztürk E., & Şar, V. (2006). “Apparently normal” family: A contemporary agent of transgenerational trauma and dissociation. *J Trauma Practice*. 4(3-4): 287-303.

Pfefferbaum, B (2003). Victims of terror and the media. In: Silke A, ed. *Terrorists, Victims and Society* (1st ed.) (175-187). England: John Wiley and Sons.

- Post, J. M. (1990). Terrorist psycho-logic: Terrorist behavior as a product of psychological forces. *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*, 25-40.
- Richardson, J. T. (2014). Brainwashing'as Forensic Evidence. In S. J. Morewitz, M. L. Goldstein, (Eds.). *Handbook of forensic sociology and psychology* (1st ed.) (77-85). New York: Springer.
- Rogers, M. (2003). The Psychology of Cyber-Terrorism. In A. Silke, (Ed.). *Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences* (1st ed.) (77-92). United Kingdom: Wiley Online Library.
- Ross, C. A. (2000). *Bluebird. Deliberate Creation Of Multiple Personality By Psychiatrists* (1st ed.). Richardson, Richardson, TX (Manitou Communications).
- Ross, C. A., & Halpern, N. (2009). *Trauma model therapy. A treatment approach for trauma, dissociation, and complex comorbidity* (1st ed.). Richardson, TX: Manitou Communications.
- Ross, C. A., & Norton, G. R. (1989a). Effects of hypnosis on the features of multiple personality disorder. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 32(2), 99-106.
- Seidler, V. J. (2013). *Introduction: Remembering 9/11—Terror, Trauma and Social Theory* (1st ed.). London: Palgrave Macmillan. p. 1-14.
- Singer, M. T., & Janja, L. (1995). *Cults in Our Midst* (1st ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Solomon, Z. (1990). Does the War End When the Shooting Stops? The Psychological Toll of War 1. *Journal of Applied Social Psychology*; 20(21): 1733-1745.
- Spiegel, D. (1988). Dissociation and hypnosis in post-traumatic stress disorders. *Journal of traumatic stress*, 1(1), 17-33.
- Sprang, G. (2003). The psychological impact of isolated acts of terrorism. In: Silke A, ed. *Terrorists, Victims and Society*. (1st ed.) (133-159). England: John Wiley and Sons.
- Stern, J. (2003). *Terror in the name of God* (1st ed.). New York, NY: Harper Collins.

Şar, V., & Öztürk, E. (2013). Stimulus deprivation and overstimulation as dissociogenic agents in postmodern oppressive societies. *Journal of Trauma & Dissociation*, 14(2), 198-212.

Taylor, K. (2006). *Brainwashing: The science of thought control* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

Tedeschi, R. G., Park, C. L., & Calhoun, L. G. (Eds.). (1998). *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis*. Routledge.

Türel, F. İ., Öztürk, E., & Çalıcı, C. (2018). Bireyden Topluma Travma ve Şiddet: Bireysel ve Toplumsal Şiddet Olaylarına Psikotarihsel Bir Yaklaşım. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 3-10.

Vaisman-Tzachor, R. (2007). Profiling terrorists. *Journal of Police Crisis Negotiations*; 7(1): 27-61.

van der Kolk B. (2002). The assessment and treatment of complex PTSD. In R. Yehuda, (Ed.). *Psychological Trauma*. (2st ed.) (127-156). New York. American Psychiatric Press.

VandenBos, G. R. (2013). *APA dictionary of clinical psychology* (1. Baskı). Washington, DC: American Psychological Association.

Varlık, A. B. (2012). *Savaş Sanatı*, Sun Tzu. A.B. Varlık (edt.) Strateji, Harp ve Askerî Harekât Üzerine Dünya Klasikleri Öz İnceleme Dizini (1-72). Ankara: KHO Basımevi.

Waugh, W. L. (2001). Managing terrorism as an environmental hazard. *Public Administration And Public Policy*: (93); 659-676.

Weimann, G. (2008). The psychology of mass-mediated terrorism. *American behavioral scientist*, 52(1), 69-86.

Whittaker, D. J. (2012). *The terrorism reader* (4. Baskı). New York: Routledge. p.8